

ФЛОРОНОМЕНИ В СКЛАДІ ПОРІВНЯНЬ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КРАСИ ПРИРОДИ ТА ЛЮДИНИ В МОВІ ТВОРІВ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Литвин Олена Олександрівна

к. філол. н, доцент кафедри українознавства
і мовної підготовки іноземних громадян,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
elenasavvich@gmail.com

Індивідуально-авторське бачення світу відбивається не тільки в лексичних засобах номінації, а й у системі тропів, що виявляють асоціативні зв'язки на ментальному рівні мовної картини світу. В індивідуально-авторській картині світу наявні численні суб'єктивні зв'язки, що знаходять відображення в мовних образах того чи того явища. Саме цим і визначаються особливості ідіостилю письменника. Найбільш повно ці особливості сфокусовані в тропях. Тропи закріплюють у слові особливості індивідуального сприйняття реальності та є головним елементом художнього мислення. Засобами художнього слова через систему образів митець впливає на розум, почуття й волю читача, формує ідейні переконання, моральні риси та естетичні смаки.

Тропи як важливі атрибути художнього мовлення в цілому й елементи конкретного тексту є компонентами знакової системи, до якої належить художня література. У поетичному творі, де багатозначність і безліч інтерпретацій складають характерні відмінності художнього мовлення, слово набуває найтонших смислових нюансів, нових емоційно-оцінних конотацій. Важливим елементом системи тропів у ідіостилі будь-якого письменника є порівняння.

Мета – дослідити флорономени в складі порівнянь та визначити їх стилістичну роль у мовотворчості Ольги Кобилянської.

У художньому мовленні для образної характеристики дії чи ознаки предмета думки широко використовують порівняльні конструкції. Порівняння стало тим художнім прийомом, без якого практично не обходиться жоден письменник. У художній мові порівняння використовують перш за все як засіб пізнання – розкриття ознак описуваних предметів і явищ. Наочність образу цілком залежить від того, наскільки авторові вдалося проникнути в суть зображуваного, розкрити в ньому нові грані. Порівняння допомагають письменникові розкрити характер зображуваної дії, створити найточніший образ дійсності: передати форму, розмір, запах, колір, внутрішню якість предмета. Цей

троп часто вживають для змалювання художнього образу людини, розкриття її внутрішнього світу.

Реалізується цей художній засіб за допомогою різних граматичних структур. У сучасній українській мові надзвичайно активно вживають різноманітні реченнєві компоненти у формі порівняння. Через багатоманітність показників порівняльні конструкції потребують відповідної класифікації. Найчастіше їх поділяють типологічно – на сполучникові та безсполучникові, з подальшим членуванням кожної групи. Категорія порівняння також реалізується в складному реченні, зокрема в такій групі розчленованого типу як складнопідрядні речення з підрядними порівняльними, у яких підрядна частина становить порівняння, що ґрунтується на асоціативному та інших типах зіставлення.

Порівняння – троп, який полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто сполучників: *як, мов, немов, наче, буцім, ніби* та інших [10, с. 546]. Про їх значення і важливість у стилістичній системі мови можна зробити висновок зі слів О. Потебні: «Самий процес пізнання є процес порівняння» [11, с. 255]. Як зазначає І. Кочан, у порівнянні названо три елементи: те, що порівнюється; те, з чим порівнюється; ознака, за якою порівнюється [2, с. 108].

Як мовно-художній засіб, порівняння ґрунтується на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках. Серед образних засобів художнього мовлення порівняння вирізняються давністю й активністю вживання, що мотивується самим призначенням цього тропа, який покликаний конкретизувати, увиразнювати зображуване внаслідок зіставлення того чи того предмета.

У мові художніх творів Ольги Кобилянської чимало епітетів, що вжиті в структурі порівняльних зворотів. Порівняння увиразнюють зображення, роблять його більш наочним, виявляють ставлення письменника до зображуваного. За нашими спостереженнями порівняння, які функціонують у поетичній мові письменниці, можна поділити на три групи:

1. те, що порівнюється, – це об'єкт; те, з чим порівнюється, – флорономен;
2. те, що порівнюється, – це флорономен; те, з чим порівнюється, – об'єкт;
3. те, що порівнюється, – це флорономем, те, з чим порівнюється, – флорномен.

Проаналізуємо порівняння, які функціонують у художній мові Ольги Кобилянської першої групи (те, що порівнюється, – це об'єкт; те, з чим порівнюється – флорономен). Найбільш уживаними в мові творів цієї групи є порівняльні звороти, утворені як за допомогою сполучників, так і без них. Серед сполучникових, беручи до уваги класифікацію І. Вихованця (розмежував порівняльні сполучники за їх функціями), виділяємо три групи: 1) власне-порівняльна функція (*як*); 2) модально-порівняльна функція (*мов, мовби, немовби*); 3) порівняльно-об'єктна функція (*ніж, аніж* і *як* у значенні «*ніж*») [1, с. 136].

Символічного значення набувають образи *пальми, цвітки, рожі, мальви, лелії, соняшника, маку*. У мові художнього тексту Ольги Кобилянської вони символізують красу та інші характерні риси молоді дівчини. Порівняння

дівчини з рослинним світом досить поширене явище у творчості письменниці: «Походила ростом на матір, вибуяла, **мов пальма**, вгору, але зрештою була ще нерозвинена» [6, с. 31]; «Вона росла у своїх родичів в теплі і на сонці, **мов та пальма в оранжерейі**, доки не з'явився він» [7, с. 337].

Родова назва *квітка* у мові творів письменниці формує систему уявлень та асоціацій. Це зумовлено гармонією барв, досконалістю природних об'єктів та їхнім приємним ароматом: «Вона, Тетяна Дубівна, покинена, осміяна. Вона – що її мати держить, **мов цвітку за образами**, шанує, пестить» [3, с. 346], «Мала Цецилія вешиталася коло нього, **мов той червоний мачок**. Так само невсипуща, як і батько. В нього вдалася. Робуча, добра, з душею, **мов біла квітка**, і повна покори й послушенства для старших» [4, с. 417]. Відчуття прекрасного пробуджує і білий колір – символ чистоти, невинності. Порівняння героїні оповідання з *квіткою* контрастує з її нещасливою долею: «А Катя, здорова, добре вихована, **гарна, мов та квітка**, працююча, **мов та мурашка**, діждалася в своїм найкращім віку, що о неї не питає і один мужчина» [7, с. 371]; «Ні одного світлого дня вона не зазнала. Зів'яла та завчасно змучилась, зчорніла, згоріла, **ніби квітка**» [9, с. 315]. Як бачимо з наведених цитат, порівняльні звороти зі сполучниками *мов*, *немов*, *ніби* посідають значне місце в складі порівняльних конструкцій. Функція їх полягає не лише в зіставленні двох об'єктів, а й у наданні лексичному наповненню об'єкта порівняння різних модальних відтінків. Образ *квітки*, нерідко тендітної рослини, може передавати ідею непристосованості до складних умов життя, символізувати слабкість, зокрема в порівнянні молодого хлопця з *квіткою*: «Ви похлихий характер, – сказала мені раз, – замкнений, **мов та нічна цвітка**, належить до тих тонко зорганізованих натур, що вже красніють, коли їм лиш на долоню глянути» [7, с. 250].

Мальва – символ любові до рідної землі, до свого народу. У наведеному контексті символізує дівочу красу, сором'язливість: «Коли говорив із нею й заглядав у очі, котрі ховала все під «батистовою з ґратками» й «біленькою» як сніг, вона горіла від дівочого сорому, **як панська мальва**» [3, с. 493];

Любов до *квітів* – одна з рис українців, що засвідчують порівняння: «А народ шануй і люби, бо **інтелігенція** не є нічим іншим, **як** лиш його **вицвітом**, – а ти сама нічим іншим, **як дрібна квітка** з її осередку» [7, с. 88]. Порівняльних конструкцій, які містять сполучник *як*, значно менше.

Інша рослина-символ – це *лелія*, вона символізує чистоту, цнотливість, красу [12, с. 93]: «Вечорами, коли ми клалися на спочинок, ти оповідала, що **дівчата** мають бути **чисті, як цвіт лелії**, встидливі, **мов голуби**. Тоді ти називала мене своїм ангелом і лелією!» [7, с. 222]; «Її інстинкти зробилися делікатні, **як квітковий пил лелії**» [3, с. 520]. Однак письменниця усвідомлює, що гідне місце не завжди віднаходиться: «Чи це ознака великої душевної немочі, що душа моя хилиться так до смутку, **мов той цвіт лелії додола?**» [7, с. 276]. У наступній цитаті *лілея* – символ беззахисності, тендітності. Лексичним індикатором згаданих сем виступає лексема «вітер»: «Щось і я, **мов та лелія в полі на вітрі...**» [8, с. 377].

Однією з функцій *квіткової* образності в текстах письменниці є здатність бути засобом портретної характеристики. Очевидно, тут позначилася традиція

і стилістика народнопісенної поезики з властивими їй фітоморфним паралелізмом, які авторка майстерно трансформує. Номен «лілія» авторка вживає, акцентуючи увагу на кольоровій семантиці, зокрема на білому кольорі: *«Воно (обличчя) було бліде, як цвіт лілеї, брови зморщені, мов у фізичному болю, а темні вії ослонювали цілком її очі, лише груди її віддихала важко, мов боролась у тій хвилі, як на смерть»* [8, с. 230].

Особливістю поетичної мови Ольги Кобилянської є зіставлення почуттів, людських емоцій і навіть душі з флорономенами, зокрема зі соняшником. В. Жайворонок зазначає, соняшник – символ світла і сонця; окраса обійстя українця; чимало митців використовують рослину як емблему України [5, с. 567]. *«Я не хотіла про його думати, не хотіла, щоби **чутства мої** зверталися до його, мов той соняшник за сонцем, однак надармо»* [7, с. 276]; *«Немов соняшник, стояла її **душа**, отворена для незвісно якогось щось...»* [3, с. 433].

*Рож*а серед рослин міфологем-квітів виокремлена у творчості Ольги Кобилянської. *Рож*а виступає як народнопоетичний символ, об'єктом порівняння з дівочою красою: *«Марко! – кликнула вона півголосом і кинулася, як стрілка, по сходах до його – ні, не як стрілка, **але як рож**, кинена кимсь йому назустріч»* [7, с. 372]. Номен *вінок* один із найбільш вживаних народнопоетичних образів у художній палітрі Ольги Кобилянської: *«Я люблю соромливість, – сказав він, – вона украшає жінчину, **мов вінок з білого цвіту**, однак все має свої границі»* [7, с. 221]. Номен *вінок* символізує дівочтво, чистоту, цнотливість, незайманість [12, с. 24]. У наведеному прикладі значення символу посилюється семантикою рослини білого кольору, з якої його сплетено.

Серед засобів, за допомогою яких відтворено художню картину світу Ольги Кобилянської, особливе місце посідають фольклорні образи – номени *дерев* та похідні від них символи. Давні українці виділяли окремі *дерева* серед інших та надавали їм особливого значення, зокрема в порівняннях письменниці функціонують такі: *смерека, дуб, сосна, тополя*. *Дуб* – символ «гордості міці, сили, довговічності, здоров'я, цілісності; дужого гарного парубка» [12, с. 47]. *«Під час вистави він (Зерглер) стояв серед інших, **міцний, як дуб**, і не плескав акторам»* [9, с. 142]; *«Його висока горда постать перевишала всіх, **мов дуб**, а на його тепер ясно освітленім лиці з узад зачесаним довгим волоссям, що спадало на плечі, із вузьким білим чолом, відбився цілий настрій його душі»* [3, с. 13]; *«Він стояв серед Д[обжанських], **наче молодий гордовитий дуб**»* [9, с. 99]; *«Сини вийшли з хати, **мов два дуби висунулись...**»* [8, с. 484].

У новелі «Думи старика» *дуб* трансформується в образ старого батька, що символізує мудреця: *«Я остався межи вами, **як одинокий дуб старезний у молодому ліску**, і бачу всі його вершки, бачу рухи його в бурі і тонкі зворушення в погідних хвилях»* [3, с. 586]. Старий батько перебуває у самому центрі перетину життя. Йому відомий шлях його дітей – шлях до здобуття певності в польотах: *«Я остався, **як дуб-великан у молодому лісі**, і бачу, як ліс розвивається і в що вершки розвиваються»* [3, с. 592].

Смерека, горде і прекрасне дерево, оспіване в поетичній мові Ольги Кобилянської. У статті «Де що з моїх споминів про М. М. Коцюбинського»

читаємо: «...Коцюбинський, вітаючись зі мною, сказав: „Видно, що з Буковини, бо **струнка, як смерека**”» [8, с. 317].

Описуючи чудову природу карпатського краю, варто згадати *смереку*. Цей іменник і похідні від нього Ольга Кобилянська часто вживає в образному значенні, зокрема в порівняннях: «...**Тетяна**, не кажучи ні слова, встала нараз на рівні ноги і, випрямившись, **мов смерека**...» [3, с. 334]; «**Стояла перед ним темнява, пряма, замкнена високим житом, мов смерека**» [6, с. 80]; «Юзька не було, вона – **мати, стояла рівна, як смерека**, лиш лице побіліло, як полотно, а уста скривилися, аж зуби показалися здолу» [8, с. 489]; «В нього пишній профіль, Оксанко, і взагалі від голови до ніг **поважний, темний, як та смерека**» [8, с. 200]; «Він (Зерглер) має чудову **постать, дужу й міцну, як смерека**» [9, с. 38].

Приєм персоніфікації й метафоризації лежить в основі порівняння дівчини з самотньою *смерекою*, що уособлює дівочу самотність несправджені надії й сподівання: «Минуло дуже багато часу, сталося багато подій, а я стояла і стою між ними, **як самотна смерека**, що сподівається на визволення з цього життя» [9, с. 84]; «А я ... стою осторонь **самотна** зі своїми темними очима й зі своєю любов'ю без взаємності, **мов та висока самотна смерека на далекій горі на заході**...» [9, с. 145]; Жінку з найкращими моральними рисами письменниці порівнює з сестрою *смерек*: «„Некультурну” знала я особисто, і ніяк не могла побороти охоти написати про ту чудову жінку, вірну, чисту дитину природи, що, **мов сестра смерік**, поміж котрими проживала, – жила, розвивалася» [8, с. 215]

Як зауважують автори «Словника символів», *сосну* «слов'яни вважали символом безсмертя, оберегом від нечисті» [СС, с. 18]. У поетичній мові Ольги Кобилянської *сосна* може асоціюватися з витривалістю, силою: «**Мужчина, як сосна... а він про старість говорить!**» [8, с. 112].

Ключовим флорономеном-символом української ментальності виступає *тополя*. Але в мові творів Ольги Кобилянської вона має невелику кількість образних та символічних значень. Тополі ростуть на всій території України, і наявність їх в описі свідчить про національну характеристику пейзажу. На Україні *тополя* – канонізований символ засмученої матері, дівчини, нещасливої долі [12, с. 154]: «Дивно лише, що виросла в тій «безнастанній боротьбі», **мов тополя**» [8, с. 174]. У художніх текстах письменниці флорономен *тополя* містить максимальну частину поняттєвого значення й мінімум символічного забарвлення: «...Я кинув оком у глибінь саду, де вже ще стояв давній знайомий мені павільйон з двома своїми **тополями, мов сторожами**, і я побачив, що його середина була освітлена» [8, с. 163]. Експресивність образу *тополі* надається через порівняння зі сторожами.

Безсполучникове порівняння – це конструкція з лексично вираженими суб'єктом, об'єктом та основою порівняння. Відсутність сполучного елемента компенсується специфічною граматичною формою об'єкта порівняння, що вказує на порівняльні зв'язки в межах конструкції. Незначною кількістю представлені у поетичній мові Ольгою Кобилянської порівняльні звороти, утворені безсполучниковою конструкцією: «Коли б він лише під час цієї катастрофи не простудився й не перемучився. Мама каже: **він „мімоза”**» [379,

с. 185]. Образ *мімози* – тендітної рослини, передає ідею непристосованості до складних умов життя, символізує слабкість, особливо в порівнянні, де суб'єктом виступає молодий хлопець.

Специфікою конструкцій з орудним відмінком у порівняльному значенні є поєднання, у яких об'єкт виражається лексичним значенням слова, а показник – граматичним (формою орудного відмінка). Незначною кількістю представлені в мовній палітрі Ольги Кобилянської порівняльні звороти, утворені такою конструкцією: *«Тебе одну я люблю. На весь світ одну. В неділю прийду знов, буду тебе ждати. Вийди тут ось лісом, зацвіти в нім квіткою, я буду тут»* [3, с. 366]. У наведених рядках дівчина зіставляється з квіткою, яка стає основою персоніфікації. Флорономен *лелія* в поетичній мові Ольги Кобилянської найчастіше входить до складу тропів, збагачуючись семантично: *«Ніч була прекрасна, і відкриті голови чоловіків рисувалися виразно у магічному сяєві місяця, між тим як жінки з головами, позавиваними в білі рушники, пригадували сотки лелій, що струнко стріляли вгору...»* [3, с. 238]; *«Якщо можна порівняти молоду дівчину з квіткою, то Софію можна було порівняти з лілією»* [8, с. 299].

Проаналізуємо порівняння, які функціонують у поетичній мові Ольги Кобилянської другої групи (те, що порівнюється, – це флоронім; те, з чим порівнюється, – об'єкт). Порівняння цієї групи в мові творів письменниці представлені лише зворотами, які утворені за допомогою сполучників *як, мов, наче, неначе, ніби*.

Серед номенів *квітів* Ольга Кобилянська найчастіше порівнює з певним предметом *рожу* («непроходимою стіною», «сиротами», «лицем без крові»). Наприклад: *«Колючі куці дикої рожі, котрої галуззя вибуяло великими різками, лукувато сплетені з другими корчами й нерозривними плющами, повоями й терням, стояли, мов непроходимі стіни»* [3, с. 477]; *«Коло моїх скляних огородових дверей виростають куці рож і бозу, і сеї ночі, обливані надмірним дощем і посилювані вітром, угинались, притискаючися до стіни, мов сироти»* [8, с. 189]; *«Тут бере оці квіти, що казав я принести. Вони для тебе. Ті білі великі рожі. Вони такі, як твоє лице без крові»* [8, с. 305]. Щоб надати експресії кольоративу *білий* авторка порівнює його зі снігом, бо *білий* колір є передовсім асоціатор краси зимових пейзажів, де номен *білий* набуває позитивної конотації: *«Ось, мої пані, які в нас звоздики, – почав я і поставив перед дівчатами на стіл, білі, як сніг, цвіти»* [8, с. 36]. *Білий* на позначення флоронімів завжди порівнюється з красивим, поетичним: *«Турецький боз... білий боз...повні кругляві тюльпани, нарциси – біліючі, мов на зелених стеблах попричіплювані метелики...»* [3, с. 473].

Цікавим у поетичній палітрі Ольги Кобилянської є подвійне порівняння: *«І виросте з нього така сама пальма, як його мати – висока, поважна... з сумовито закросненими очима – і буде клонитися»* [3, с. 475].

Отже, порівняння не лише вербалізують елементи мовної картини світу, а й дають змогу дослідити процес формування індивідуально-авторської картини світу, допомагають розкрити творчий задум Ольги Кобилянської.

Майстерність письменниці виявилася в доцільному вживанні порівняльних зворотів, завдяки чому вони набули особливої сили звучання. Особливістю майстерності письменниць можна вважати вміння використовувати влучне порівняння для всебічної характеристики персонажа, унаочнення події. Тропи в мові творів авторки виконують важливу композиційну та змістову функцію, яка й визначає неповторність стилю Ольги Кобилянської.

Список літератури

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз текст : [Навч. посіб] / І.М.Кочан. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
3. Кобилянська О. Повісті. Оповідання. Новели / О. Кобилянська. – К. : Наукова думка, 1988. – 667 с.
4. Кобилянська О. Твори : у 5 т. / Ольга Кобилянська / Упоряд. М.П. Комишанченко. – К. : Держлітвидав, 1962–1963. – Т. 3. – К., 1963. – 440 с.
5. Кобилянська О. Твори : у 2 т. // О. Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1. – 540 с.
6. Кобилянська О. Твори : у 2 т. / О. Кобилянська ; упоряд., передм. і прим. Ф. Погребенника. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 2. – 598 с.
7. Кобилянська О. Твори : у 3 т. / О. Кобилянська. – Державне видавництво художньої літератури, 1956. – Т. 1. – 589 с.
8. Кобилянська О. Твори: у 3 т. / О. Кобилянська. – Державне видвництво художньої літератури, 1956. – Т. 3. – 638 с.
9. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / О. Ю. Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.
10. Літературознавчий словник-довідник / Уклад. : Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – 2-е вид., випр., допов. – К. : ВЦ. «Академія» 2006. – 752 с.
11. Потебня О. О. Естетика і поетика слова : [збірник] / О. О. Потебня ; [пер. з рос.] / [Упор., вступ, ст., прим. І. В. Іваньо, А. І. Колодної]. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
12. Словник символів / [Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін.] ; за заг. ред. О. І. Потапенка та М. К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 178 с.